

KEELEKORRALDUSE MÕJU KEELEKASUTUSELE EESTI KEELE *DES*-VORMI KASUTUSE PÕHJAL 20. SAJANDI ALGUSEST 1970. AASTATENI

Helen Plado

Ülevaade. Artiklis näitan eesti keele konverbikonstruktsiooni põhjal, kas ja kuidas on keelekorraldus keelereeglite kaudu tegelikku keelekasutust mõjutanud. Et keelekorralduses oli elavam diskussioon konverbikonstruktsiooni üle 1910.–1920. aastatel, mil koostati ka reeglid, mis jäid valitsema 1960.–1970. aastateni, siis on uurimuse aluseks korpusmaterjal 1900.–1970. aastatest. Selgub, et kunstlik keeleuendus võetakse tarvitusse, kui seda toetab teise keeles juba olemasoleva konstruktsiooni analoogia. Nii on keelde jõudnud eksplitsiitse tegevussubjektiga *des*-tarind ja minevikuline *des*-tarind, mille kasutusagedus on siiski madal võrreldes tüüpilise implitsiitse ja olevikulise konverbikonstruktsiooniga. Marginaalsem on aga keelekorralduse mõju juhul, kui kõne all on keeles olemasoleva tarindi peensusteni minevate funktsioonide eristamine.*

Võtmesõnad: keelekorraldus, keele muutumine, konverbikonstruktsioon, eesti keel

1. Sissejuhatus

Eesti kirjakeel on suhteliselt noor, veel noorem on selle korraldamine. Eesti keelekorralduse alguseks peetakse 1872. aastat, mil Eesti Kirjameeste Selts tegi Jakob Hurda juhtimisel esimesed tähtsad keelekorraldusotsused (Erelt 2002: 47). Kuigi esimesed eesti keele normatiivsed grammatikad ilmusid enne 20. sajandi algust (Hermannini “Eesti keele grammatik. Koolide ja iseõppimise tarwis” 1884 ning “Eesti keele lauseõpetus. Eesti keele grammatika teine jagu” 1896), jõudis tugev reeglipärastamise ja normeerimise aeg eesti keelekorraldusse 1920. aastate teisest poolest pärast “Eesti õigekeelsuse-sõnaraamatu” I köite ilmumist (Elisto 1948: 67). Sellele eelnevasse aega oli jäänud Johannes Aaviku juhitud keeleuendusliikumise kõrgeaeg, mille alguseks on peetud aastat 1912 ning lõpuks erinevaid aastaid ajavahemikus 1924–1927 (vt nt

* Artikli valmimist on toetanud Euroopa Liidu Regionaalarengu Fond (Eesti-uuringute Tippkeskus), ning see on seotud Eesti Teadusagentuuri projektiga PUT90 “Eesti murrete süntaks”.

Kask 1970: 412, Erelt 1993: 26, Erelt 2002: 89, Raag 2008: 182). 1930. aastail, pärast seda, kui ametliku tunnustuse oli saanud Johannes Voldemar Veski ja Elmar Muugi õigekeelsuse suund ning 1929. aasta lõpus oli Akadeemiline Emakeele Selts esitanud üleskutse keelelise toimetamise sisseviimisele, oli õigekeelsus tõusnud esiplaanile ning eesti normikeelt hakati (üle)tähtsustama (Raag 2008: 191, 204–205).

20. sajandi alguses arendati eesti keelt teadlikult. On arutatud selle üle, kas keele kunstlik arendamine on õigustatud. Ühelt poolt on võetud aluseks, et keel on suhtlemise vahend, ja järeldatud sellest, et seda kui vahendit võib ja tulebki muuta, parandada, reguleerida ja võtta kasutusse uusi komponente; laialdased muutmised võivad hõlmata nii foneeme, morfeeme, sõnu kui ka süntaktilisi konstruktsioone (vt nt Aavik 1924: 8–9, Tauli 1974: 51–52). Martin Ehala (2013) aga näitab Aaviku juhitud keeleuendusliikumise põhjal, et suur tehisklik muutus läheb siiski läbi vaid juhul, kui sellele muutusele annab tuge kas keelesisene või kontaktkeeles leiduv analoogia. Samuti on Helen Plado (2014) näidanud sidesõna *kuna* tähendusmuutust ja kasutust uurides, et keelekorraldus ei suuda takistada muutust, mis järgib keelte üldist arengut (sh nt grammatiseerumisprotsessi). Sidesõna *kuna* kasutuse põhjal on aga näha, et keelehoole võib keelenorminguid järgides mõjutada konstruktsiooni kasutussagedust toimetatud tekstides.

des-konverbitarindi¹ puhul on esitatud ettepanek nii selle kasutusala kunstlikult laiendada (vt ettepanekut kasutusele võtta eksplitsiitse tegevussubjektiga konverbitarind jaotisest 2.1) kui ka keeles niigi valitsevat tendentsi reeglendada (vt reeglid kahe klausi sündmuste vaheliste ajaseoste kohta jaotisest 2.2). Seega võimaldab selle konstruktsiooni kasutuse uurimine vastata küsimusele, kas ja kuidas eri lähtekohaga ettepanekud/keelereeglid on mõjutanud tegelikku keelekasutust. Kas keelekorralduse esitatud ettepanekud ja reeglid peegelduvad ka keelekasutuses? Siinne artikkel analüüsibki *des*-tarindiga seotud reegleid ja keelekorraldusettepanekuid, mis on paljuski lähtunud keeleuendusest, ning vaatab ajakirjanduskeele põhjal, milline on olnud nende mõju keelekasutusele.

2. *des*-vormi kasutust käsitlev diskussioon

Tänapäeval esineb konverb kahes **ajavormis**: olevikus (1a) ja minevikus (1b). Minevikuvorm moodustatakse analüütiliselt, abiverbina toimiv *olema* on *des*-vormis ning põhiverbile liitub mineviku partitsiibi tunnus. *des*-vormiga markeeritud *olema*-verb võib ka ära jääda (1c). Minevikuline *des*-konverb võib esineda nii isikulises tegumoes, *nud*-partitsiibiga (1b), kui ka umbisikulises tegumoes, *tud*-partitsiibiga (1d).

- (1) a. Aknast välja *vaadates* nägi poiss möödasõitvat koerakutsikat.
- b. *Olles* aknast kutsikat *märganud*, läks poiss välja koerakesega mängima.
- c. *Märganud* aknast kutsikat, läks poiss välja koerakesega mängima.
- d. *Olles ümbritsetud* laste ja lastelastega, ei tunne ta end kunagi üksikuna.

des-konverbitarindi tüüpiliseks **eitavaks** vasteks on *mata*-tarind (2a), kuid eitust on võimalik moodustada ka partikli *mitte* lisamisega *des*-tarindisse (2b). *Mitte*-eitustarindeid kasutatakse harva (vt Plado 2015a: 324). Siinses artiklis jäävad *mata*-vormiga markeeritud konverbitarindid vaatluse alt välja.

¹ Konverbiks on infiniitne verbivorm, mille peamiseks funktsiooniks on märkida adverbiaalset alistust (Haspelmath 1995: 3), konverbitarindid on lauses vabadeks adverbiaalideks (Erelt 2014: 149). Eesti keele tüüpiliseks ja Mati Erelti järgi ainukeseks konverbitarindiks on *des*-tarind.

- (2) a. *Aknast välja vaatamata* teadsin, et maja ees oli peatunud must limusiin.
b. *Neid mitte silmist lastes* heidavad ülejäänud hetkeks hinge tõmbama.
(Postimees 1998)

Arutelu on põhjustanud eelkõige konverbitarindi **tegevussubjekt**. Nii Ellen Uuspõld (1966), “Eesti keele grammatika” (EKG II: 261–264) kui ka Mati Ereht (2014: 207, 214) jagavad konverbitarindid referentsiaalselt sõltuvateks ja sõltumatuteks. Sõltuvad on konverbitarindid, mille tegija on harilikult samaviiteline põhilause tegevussubjektiga ja jääb seetõttu konverbitarindis eksplitsiitselt väljendamatana (Ereht 2014: 208), nt (1). Seevastu sõltumatu konverbitarindi tegevussubjekt ei ole põhilause liikmega samaviiteline, mistõttu tuleb see konverbitarindis ka eksplitsiitselt välja tuua (nt *Külaliste saabudes süüitas pererahvas küünlad*). Keeletüpoloogias jagatakse konverbitarindeid ühelt poolt selle põhjal, kas selle tegevussubjekt on põhilause subjektiga koreferentsiaalne või mitte, nii teevad näiteks Vladimir Nedjalkov (1995) ja Esa Itkonen (2001). Teist suunda esindab Martin Haspelmath (1995), kes jagab konverbitarindid selle järgi, kas tegevussubjekt on eksplitsiitselt väljendatud või mitte. Need kaks jaotust ei kattu aga täielikult, st implitsiitse tegevussubjektiga konverb ei pruugi olla alati koreferentsiaalne põhilause subjektiga (Plado 2015a). Siinses artiklis lähtutakse seetõttu teisest jaotusest.

Kui 20. sajandi esimesel poolel esitasid keelekorraldajad *des*-konverbi kasutust puudutavad ettepanekud ja reeglid neid põhjalikumalt lahti kirjutades, siis 20. sajandi teisel poolel *des*-konverbitarind enam samavõrra tähelepanu ei pälvinud ja reeglid esitati lakooniliselt. Reeglid olid aga suuresti samad: keelekasutajale anti juhiseid peamiselt *des*-tarindi tegevussubjekti ning konverbitarindi ja põhilausega edasi antud olukorra ajasuhete kohta.

2.1. Konverbi tegevussubjekt

Vana kirjakeele korpusest² ja eesti kirjakeele korpusest³ nähtub, et veel 19. sajandi lõpu ja 20. sajandi alguskümnendi eesti ühiskeeles ei esinenud eksplitsiitse tegevussubjektiga *des*-konstruktsiooni mujal kui kinnistunud väljendeis (nt *X-i nähes/kuuldes/arvates/teades*), sama väidab ka Aavik (1915: 44–45). Samuti ei ole eksplitsiitse tegevussubjektiga konverbitarind levinud eesti murretes, TÜ eesti murrete korpuse materjalis esineb eksplitsiitse tegevussubjektiga *des*-tarindit vaid läänepoolsetes murretes ning enim saarte murdes (Plado 2015b: 210–211). Seetõttu pole imeks panna, et Aavik, kes on Saaremaalt pärit ning kelle puhul on märgatud poolehoidu saarte murde joontele (Saareste 1936: 470), soovitas eksplitsiitse genitiivse tegevussubjektiga *des*-tarindi kasutusele võtta ka eesti ühiskeeles. Eeskujuks oli Aavikul (1915: 44–45) vastav konstruktsioon soome keeles ($S_{\text{gen}} + V_{\text{essA}}$). Tuge leidis ta sellestki, et ka eesti keeles on varem eksplitsiitse tegevussubjektiga *des*-tarind kasutusel olnud, nagu vihjavad rahvalaulude keel ja kinnisväljendid. Tarindi soovitas ta kasutusele võtta ilu põhimõtet järgides, tuues välja, et see uuendus tooks kasu eesti keele stiilile, sest aitaks tõsta “ta painduvust ja ilu” (Aavik 1915: 46). Tõenäoliselt on ettepanekut kasutada eksplitsiitse tegevussubjektiga *des*-tarindit esitatud varemgi, sest oma 1915. aasta kirjutises toob Aavik juba näiteid selle konstruktsiooni kasutamise kohta⁴.

² <http://www.murre.ut.ee/vakkur/Korpused/Kwic2/paring19.htm> (13.2.2017).

³ <http://www.cl.ut.ee/korpused/kasutajaliides/> (13.2.2017).

⁴ Veski on avaldanud kriitika eksplitsiitse tegevussubjektiga *des*-tarindi kasutamise kohta juba 1913. aastal, mis samuti näitab, et idee on esitatud ka enne 1915. aastat. Küsitav on, kas selle käis esimesena välja ikka Aavik, sest Veski mainib oma kriitikas, et eksplitsiitse tegevussubjektiga *des*-tarindit on soovitanud ja kasutanud Willem Grünthal.

Aaviku ettepanek leidis palju mõjukaid pooldajaid. Eksplitsiitse tegevussubjektiga *des*-tarindi on oma grammatikas esitanud nii Harald Põld (1922) kui ka Oskar Loorits (1923). Nagu Aavikki, nii toob ka Põld (1922: 78–79) eeskujuks soome ja rahvalaulude keele ning soovib eksplitsiitse tegevussubjektiga *des*-tarindit keele rikastamiseks elustada. Et eksplitsiitse tegevussubjektiga *des*-tarind leidis üldisemat poolehoidu, näitab seegi, et konstruktsioon on esitatud ka Elmar Muugi ja Mihkel Tedre grammatikas “Lühike eesti keeleõpetus II” (1931: 113–114), millest sai pikaks ajaks ametliku normikeele alus.

Soovitus kasutada eksplitsiitse tegevussubjektiga *des*-tarindit ei võetud aga üheselt hästi vastu. Veski oli selle konstruktsiooni elustamise suhtes kriitiline, pidades seda ebaotstarbekaks. Ta küll möönab, et eesti keeles on taoline konstruktsioon varem kasutusel olnud, kuid leiab ühtlasi, et seda pole mõtet taas elustada, sest “et ta mõtte uduseks teeb” (Veski 1913).

Hiljem laiendas Aavik (1936: 151) soovitus kasutada eksplitsiitse tegevussubjektiga konverbitkonstruktsiooni (nimetades seda *absoluutseks genitiiviks*) ning pakkus välja võimaluse kasutada seda ka minevikulise konverbi puhul, tuues näiteks laused (3a, 3b). See keeruline konstruktsioon ei leidnud kaasaegsete hulgas poolehoidjaid.

- (3) a. Ta oli nüüd jälle täiesti vaene mees, *ta viimase varandusejäänuse olles kelmide poolt välja petetud*.
- b. *Mõnede olles väsimusest nõrkenud*, tuli edasitungimine ajutiselt katkestada.

Et eksplitsiitse tegevussubjektiga *des*-konstruktsioon võeti omaks, hakati seda selgepiirilisel eristama implitsiitse tegevussubjektiga konstruktsioonist. Norminguks muudeti implitsiitse tegija kokkulangevus põhilause (grammatilise) subjektiga ning kui *des*-tarindi tegevussubjekt ei ole sama kui põhilause grammatiline subjekt, tuli normingu järgi kasutada eksplitsiitse tegevussubjektiga konverbitarindit (Põld 1922: 78–79, Loorits 1923: 149, Muuk, Tedre 1931: 114, Aavik 1936 jt). Loorits (1923: 149) nimetab näitelauseid (4a, 4b) taolisi lauseid jämedaks loogikaveaks. Kuna eeldati põhilause grammatilise subjekti ja tarindi implitsiitse tegevussubjekti kokkulangemist, siis tähendavad need laused Looritsa järgi, et mets sõitis edasi ja sõnum oli sõjas. Tema meelest tuleks siin kasutada eksplitsiitse subjektiga lauseid (nt 4c). Aavik (1936: 152) aga on leebem, tema meelest ei tule (kuigi võib) genitiivset subjekti lisada juhul, kui kahemõttelisust ei teki, seega lauseid (4a ja 4b) pidas ta vastuvõetavaks, sest on ju selge, et mets edasi sõita ei saa. Ta peab seda eriti võimalikuks juhtudel, mil *des*-tarind on üldisikulise (Aaviku sõnul *umbisikulise*) tähendusega (5).

- (4) a. *Edasi sõites* muutus mets tihedamaks.
  - b. *Sõjas olles* tuli sõnum.
  - c. *Meeste sõites edasi* mets muutus tihedamaks.
- (5) *Seda häälikut hääldades* kuulub tume ümin suust.

Seisukoht, et konverbitarindid, mille implitsiitne tegija ei kattu põhilause grammatilise subjektiga, on ebagrammatilised, ei ole omane üksnes eesti keele grammatikatele. Haspelmathi (1995: 30) järgi nõuavad nii vene, inglise, prantsuse, bulgaaria, poola kui ka hindi keele traditsioonilised normatiivsed grammatikad konverbitarindi

implitsiitse tegevussubjekti kokkulangemist põhilause subjektiga. Range sama-subjektilisuse nõue ei ole aga eesti grammatikatesse püsima jäänud. Esimene, kes väitis, et implitsiitne tegevussubjekt ei ole samaviiteline mitte põhilause grammatilise, vaid semantilise subjektiga, oli Ellen Uuspõld (1966: 73–74, 1972). Sama seisukoht jõudis 1970. aastatel grammatikakäsitlustesse ka laiemalt (vt nt Mihkla jt 1974: 440–443). Siiski oli ka konservatiivsemaid keelemehi, nt Eduard Väari väidab veel oma 1980. aastal ilmunud õpikus, et *des*-tarindist võib tegija puududa vaid juhul, kui tarindi tegija on sama kui põhilause grammatiline alus, ning peab vigasteks lauseid nagu *Magama minnes hakkas kuu paistma* (Vääri 1980: 143).

2.2. *des*-tarindi ja põhilause sündmuste ajalised seosed

Keeleuendusliikumise soovitusel võeti olevikulise *des*-tarindi vastena tarvitusele ka minevikuline partitsiibi abil moodustatud konverbitarind. Kuigi üldiselt on arvatud (nt Erelt 2001: 79, Erelt 2014: 206, Plado 2015a: 316), et minevikulise konverbitarindi tõi eesti keelde Loorits (1923: 149–150), on selle esitatud juba ka Põld oma 1922. aastal ilmunud grammatikaõpikus. Kui Põld (1922: 79) on oma soovitusel veel üsna leebe (“peaks vähemalt seal, kus pea- ja määruslausel alus ühine, minewiku kesksõnu lauselühendustena tarvitama hakkama”), siis Loorits (1923: 149) eristab juba selgelt põhilause sündmusega samaaegset sündmust väljendavat *des*-tarindit ning põhilause sündmusest varasemat sündmust väljendavat mineviku partitsiipi. Ta väidab, et lause (6a) tähendab vaid seda, et kiri leiti enne kojujõudmist, veel koduteel olles; kui kiri ootas kodus, siis tuleks Looritsa järgi kasutada mineviku partitsiibi tarindit (6b). Sama seisukohta väljendavad ka Muuk ja Tedre (1931: 113–114).

- (6) a. *Koju minnes* leidsin eest kirja.
- b. *Koju tulnud/jõudnud*, leidsin eest kirja.

Aavik (1925, 1936: 152–153) pole selles küsimuses samavõrra range. Tema meelest võiks ka põhilause sündmusele vahetult eelnevat sündmust väljendada *des*-lauseühendi abil, *nud*-tarindi kasutamist sellisel juhul peab ta ebaloomulikuks ja kohmakaks. *nud*-tarindit peab ta sobivaks vaid juhul, kui tarindiga väljendatud sündmus selgelt eelneb põhilause sündmusele või kui on sisuliselt oluline väljendada selle eelnemist põhilause sündmusele, nt (7).

- (7) *Alles hiljuti Saksamaalt tagasi tulnud*, suri ta äkki oma kodulinna.

Kuigi Aaviku vaated mineviku konverbi kasutamise kohta ei ühti täielikult tol ajal valitsevaks tõusnud Muugi ja Tedre grammatikaga, rõhutab ta minevikulise konverbitarindi olemasolu olulisust. Kristjan Kure (1948: 85, 87) on enam kui kümme aastat hiljem Aavikuga sama meelt: *des*-tarindit kasutatakse juhul, kui sellega väljendatud tegevus on põhilause tegevusega samaaegne või kui tegevused toimuvad nii üksteise järel, et neid käsitletakse samaaegsena.

3. Materjal ja meetod

Uurimuse aluseks olev materjal on kogutud Tartu ülikooli eesti kirjakeele korpuse ajakirjandustekstidest, sest 1) ajakirjanduse ilmumine on tunduvalt kiirem protsess ja ajakirjandusteksti jõuavad keelemuutused kiiremini kui ilukirjandusteksti (vt nt Plado 2014), 2) ajakirjanduskorpuses esinevad vaadeldava perioodi alguseks (1890. ja/või 1900. aastatel) olulisemad kinnistunud eksplitsiitse tegevussubjektiga konverbitkonstruktsioonid ja 3) korpuses on ajakirjandustekste mõnevõrra enam kui ilukirjandustekste. Käsitletavaks ajavahemikuks on 1900.–1970. aastad (millest 1920. ja 1940. aastate tekstid korpuses paraku esindatud ei ole), sest 20. sajandi teisel ja kolmandal kümnendil tõusis *des*-tarindi küsimus üles ning mitmestki rangemast keelereeglist loobuti pärast Uuspõllu põhjalike uurimuste (1966, 1972) ilmumist.

Ühtekokku analüüsisin 2397 *des*-tarindit sisaldavat lauset (vt tabel 1). Üksikasjalisest analüüsist jäid kõrvale grammatiseerunud ja leksikaliseerunud *des*-tarindid (nt *alates*, *arvates*, *võrreldes*, *elades* 'iaalgi'). Tabelis 1 on esitatud *des*-konstruktsioonide esinemine kümnendite kaupa. Sagedasimad olid *des*-vormid 1930. ja 1950. aastatel, mõnevõrra harvemad 1910., 1960. ja 1970. aastatel, kõige vähem aga esines *des*-tarindit 1900. aastatel, st enne, kui see tõusis arutelude alla.

Tabel 1. *des*-konverbid TÜ eesti kirjakeele korpuse ajakirjanduskeele allkorpuses

Kümnend	<i>des</i> -konverbitarindite arv	<i>des</i> -konverbitarindeid 100 000 sõne kohta	Korpuse maht sõnedes
1900-ndad	304	178	171 000
1910-ndad	360	198	182 000
1930-ndad	260	222	117 000
1950-ndad	753	311	242 000
1960-ndad	393	196	201 000
1970-ndad	327	195	168 000
Kokku/keskmiselt	2397	222	1 081 000

Materjalis määrasin iga *des*-konstruktsiooni puhul järgmised tunnused:

- 1) kas tarind on implitsiitse või eksplitsiitse tegevussubjektiga;
- 2) mis lauseliikmena toimib tarindi implitsiitne tegevussubjekt põhilauses (grammatiline subjekt, adverbiaal, genitiivatribuut, grammatiline objekt), eraldi märkisin, kui tarindi implitsiitset tegijat kontrollis põhilause umbisik või kui tegija jäi põhilauses implitsiitseks muul põhjusel;
- 3) mis tähenduskategooriasse kuulub tarindi tegevussubjekt (inimene, organisatsioon, loom, elutu objekt, aine, abstraktne) ning
- 4) milline on tarindi sündmuse ajasuhe põhilause sündmus(t)ega (tarindi sündmus eelneb, järgneb põhilause sündmusele või on sellega (osaliselt) samaaegne).

4. Analüüs

Järgnevalt vaatan jaotistes 2.1 ja 2.2 käsitletud küsimuste kaupa, kas ja mil määral leiavad keelekorraldusallikates esitatud ettepanekud ja reeglid rakendamist tegelikus keelekasutuses. Siinkohal tuleb mees pidada, et analüüsitakse kirjalikku toimetatud keelt, st võiks oodata, et lahknemised reeglitest on minimaalsed.

4.1. Eksplitsiitse tegijagaga *des*-tarindi keelde toomine

Et eksplitsiitse tegijaga *des*-tarind soovitati keelde võtta 1910. aastatel, siis võib püstitada hüpoteesi, et 1930. aastate kirjakeele korpuse materjal on see sagenenud⁵.

1900. aastate materjal leidub eksplitsiitset tegijat vaid kinnistunud tarindeis nagu *X-i kuuldes/nähes, X-i arvates* (8a, 8b) ning ajalist alguspunkti väljendavad väljendid *X-i hakates/algades* (9).

- (8) a. Ta tahtis Priidule nüüd *wõõra inimese kuuldes* õpetusesõnu anda .. (1900)
b. Ta oli *wana herra arwates* oma arwamistes liig iseseisew .. (1900)
- (9) Laen kustutatakse 40 aasta jooksul, *1917. a. algades*, loosimise läbi ära. (1900)

1910. aastate materjal esinevad lisaks nimetatud tarindeile veel samuti kinnistunud tarindid *X-i teades* (10) ja *X-i kestes* (11). *Kestes*-tarind muutub korpuses sagedasemaks 1930. aastatel. Kumbki neist tarindeist ei ole aga uus, vaid need esinevad ka juba vaatluse alt välja jäänud 1890. aastate korpuses.

- (10) Mingisugust ühendust nüüdsete külmadega ja Halley komeedi ilmumisega *observatoriumi teades* ei ole. (1910)
- (11) Pariisi wäe ametliku teadaande järele jatkuwad Prantsuse ja Saksa wäe liikumised *kogu päewa kestes*. (1910)

Alates 1930. aastatest esineb korpuses ka mittekinnistunud eksplitsiitse tegevussubjektiga *des*-konverbitarindeid (12). Siiski on eksplitsiitse tegijaga tarindid kogu vaadeldavas materjalis väga harvad, sagedasimad ongi need just 1930. aastatel, mis on esimene kümnend korpuses pärast seda, kui eksplitsiitse tegevussubjektiga konverbitarindit aktiivselt propageeriti (vt tabel 2). Selleks ajaks olid need jõudnud ka kooliõpikutesse. Samas esines ka 1930. aastatel eksplitsiitse tegevussubjektiga *des*-konstruktsiooni vaid 4,6% kõikidest *des*-tarinditest. Niisiis on eksplitsiitse tegevussubjektiga tarindite kasutus implitsiitse tegevussubjektiga tarinditega võrreldes üldiselt marginaalne, hoolimata selle konstruktsiooni tugevast propageerimisest.

- (12) *Olukorra üha ahwardawamaks muutudes* tegi peaminister Mohammed pasha Kairo politseiülemale Thomas Russell'ile ülesandeks alustada wõitlust narkootiliste ainetega salakaubitsemise vastu. (1930)

Pärast 1930. aastaid on eksplitsiitse tegijaga *des*-konverbi kasutussagedus veelgi langenud, kuid oma koha on need keeles siiski leidnud.

⁵ Sagenemist võiks oletada ka juba 1920. aastatel, kuid paraku ei ole see kümnend kirjakeele korpuses esindatud.

Tabel 2. Mittekinnistunud eksplitsiitse tegevussubjektiga *des*-tarindite esinemine korpuses

Kümnend	Arv	Esinemine 100 000 sõne kohta	Osakaal kümnendi <i>des</i> -tarindeist (%)
1900-ndad	0	0	0
1910-ndad	0	0	0
1930-ndad	12	10	4,6
1950-ndad	8	3	1
1960-ndad	6	3	1,5
1970-ndad	10	6	3,1

Et siiski võib rääkida keelekorralduse mõjust eksplitsiitse tegijaga *des*-konverbi kasutuselevõtule, toetab ka see, et suurem varieeruvus selles, kellele/millele eksplitsiitne tegija viitab, esineb just 1930. aastatel (vt tabel 3). Kui 1930. aastate allkorpus esines *des*-konverbi eksplitsiitse tegijana nii inimene (13a), elutu objekt (küll ainult korra; 13b) kui ka abstraktne entiteet (13c), siis ei 1950., 1960. ega ka 1970. aastate materjalis inimesele viitavat eksplitsiitset tegijat ei esine kordagi ning eksplitsiitne tegevussubjekt viitab nende kümnendite materjalis kas peamiselt või ainult abstraktsele entiteedile (peamiselt perioodidele, nt *sõda*, *festival*, *aasta*, *koosolek*, *aeg*; 13d). Sarnast kasutust näitab ka 20. sajandi viimase ja 21. sajandi esimese kümnendi keel, kus eksplitsiitne tegevussubjekt viitab samuti valdavalt abstraktsele entiteedile (vt lähemalt Plado 2015a)⁶.

- (13) a. Varas oli sisse tunginud *Topkini ära olles* vale võtmega. (1930)
 b. Need peavad sidemeid sadamalinna lõbustuskohtadega, eriti nais-personaaliga, kes *laewa saabudes* seda lähewad “vaatama” ja niiwiisi mürgi maale toimetawad. (1930)
 c. Filmitähtede paleetaolisi villasid püüavad nüüd *katastroofi vaibudes* riisuda tühjaks kahtlased isikud. (1930)
 d. *Festivali lõppedes* eksponeeritakse sellele esitatud maalid vastaval näitusel .. (1960)

Tabel 3. *des*-konverbi eksplitsiitse tegija tähenduskategooria

Tegija	1930-ndad	1950-ndad	1960-ndad	1970-ndad
Inimene	4	0	0	0
Elutu objekt	1	1	0	1
Abstraktne	7	7	6	9

Samuti on 1930. aastatel mõnevõrra varieeruvam eksplitsiitse tegijaga *des*-tarindi pikkus. Tänapäevases eesti keeles koosneb tarind valdavalt kahest osast: tegijast ja *des*-vormist (Erelt 2014: 212, Plado 2015a: 342). Sama tendents valitses ka 1930. aastatel, kuid siiski esines ka pikemaid tarindeid: 12-st eksplitsiitse tegevussubjektiga konverbikonstruktsioonist neli olid kolmeosalised (12, 14). 1950. ja 1970. aastate materjalis oli kummaski üks kolmeosaline tarind vastavalt 8 ja 10 eksplitsiitse tegevussubjektiga tarindist ja 1960. aastate materjalis koosnesid kõik kuus tarindit tegijast ja *des*-vormist.

148 ⁶ Plado 2015a analüüsitud keelematerjal on mahukas ning selles tuleb esile ka juhte, kus eksplitsiitne tegevussubjekt viitab elus või konkreetsetele elututele entiteetidele.

- (14) Sellel aga, kes tema juures wälja õppinud, on käes mestripaberid, ja millise käsitöölise enesetunne lepiks seega, kui tööõpetaja peab minema eksamile *oma endise õpilase eksperdikis olles?* (1930)

Erinevalt olevikulisest eksplitsiitse tegevussubjektiga tarindist ei ole kasutusse läinud minevikuline eksplitsiitse tegijaga tarind. Sedavõrd raskesti moodustatavaid ja mõistetavaid lauseid nagu Aaviku laused (3) korpuses ei leidu.

4.2. Keelekorralduse mõju implitsiitse tegevussubjekti viiteseostele

Keelekorraldussoovituste põhjal võib püstitada hüpoteesi, et 1930. aastatest tõuseb selliste lausete osakaal, kus *des*-tarindi implitsiitne tegevussubjekt on sama kui põhilause grammatiline subjekt, ning 1970. aastatel selliste lausete hulk jälle väheneb.

Tegelikult on aga toimunud muutused üsna väikesed (vt joonis 1, tabel 4).

Tabel 4. *des*-tarindi implitsiitne tegevussubjekt põhilauses

Kümne	Grammatiline subjekt		Adverbiaal		Grammatiline objekt		Genitiiv-tribuut		Umbisik		Implitsiitne		Kokku
	Arv	100000	Arv	100000	Arv	100000	Arv	100000	Arv	100000	Arv	100000	
		sõne kohta		sõne kohta		sõne kohta		sõne kohta		sõne kohta		sõne kohta	
1900-ndad	265	155	6	4	0	0	5	3	7	4	21	12	304
1910-ndad	282	155	11	6	3	2	5	3	20	11	39	21	360
1930-ndad	200	171	4	3	0	0	1	1	14	12	29	25	248
1950-ndad	661	273	12	5	0	0	4	2	11	5	57	24	745
1960-ndad	310	154	5	2	0	0	3	1	14	7	55	27	387
1970-ndad	243	145	5	3	3	2	2	1	17	10	47	28	317

1930. aastatel veel ei sagene oluliselt laused, kus *des*-tarindi implitsiitse tegija kontrollijaks oleks põhilause grammatiline subjekt; küll aga on sellised laused mõnevõrra sagedasemad 1950. aastate materjalis (1910. aastatega võrreldes ligi 10% võrra). Nagu oodatud, hakkavad samaviitelised laused 1960. aastatest uuesti vähenema, jõudes 1970. aastate materjalis vaid 76,7 protsendini kõikidest implitsiitse tegevussubjektiga *des*-konstruktsiooniga lausetest.

Laused, kus *des*-konstruktsiooni implitsiitse tegevussubjekti kontrollijaks on põhilause genitiivtribuut või adverbiaal (vastavalt 15a ja 15b), vähenevad tõenäoliselt keelereglite mõjul mõnevõrra 1930. aastatel, päriselt siiski kadumata. Ometi ei suurene selliste lausete hulk ka 1960. ja 1970. aastatel, kui ilmuvad Uuspõllu tööd (1966, 1972) ja grammatikakäsitlustesse jõuab arusaam, et konverbitarindi implitsiitne tegevussubjekt ei pea olema samaviiteline mitte grammatilise, vaid semantilise subjektiga.

- (15) a. Kevadiste ilmadega on **õpilaste** jalanõud *tööl olles* läbi ligunenud, aga kuivatamist pole keegi organiseerinud. (1950)
 b. *Chicagosse saabudes* oli **tal** täpselt 2 dollarit taskus. (1930)

Keelekorraldus näib olevat mõnevõrra mõjutanud ka selliste lausete kasutamist, kus *des*-konstruktsiooni implitsiitne tegija on põhilauses umbisik (16a) või muul moel sealgi implitsiitne (16b). Siia kuuluvad ka laused, mida Loores (1923) nimetas

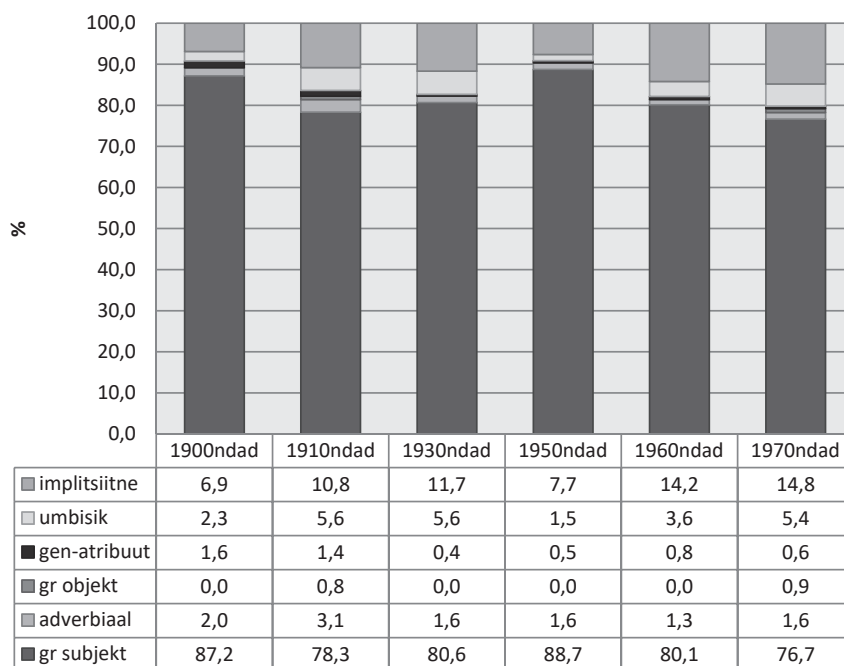
jämedaks loogikaveaks (vt näiteid 4, 17). Et selliste lausete hulk väheneb alles 1950. aastate materjalis, võib arvata, et tõenäoliselt on olnud mõjutajaks Muugi ja Tedre grammatika (1931), millest ilmus hulgaliselt trükke ja mis jäi pikalt ametlikuks grammatikaks. 1960. ja 1970. aastatel selliste lausete hulk jälle tõuseb.

(16) a. Nüüd, 268 aastat hiljem, kaeweti kolm Londoni firmat kohtusse, nõudes neilt maksu nende linnajao kiriku ülesehitamisel kantud kuhude katteks. (1930)

b. On vaja välja töötada toodangu realiseerimise prognoos (nii lühemaks ajaks kui ka perspektiivne) ning tootmist planeerida lähtudes nendest prognoosidest. (1960)

(17) Klassides edasi jõudes hakkasid asjad paranema. (1930)

Tõenäoliselt mängib selles, et 1950. aastate materjalis vastab normingule enim implitsiitse tegevussubjektiga *des*-tarindeid, oma rolli ka eestlaste üldine suhtumine keelde. 1940. aastatest tauniti normingutest kõrvalekaldumist, sest tugevat kirja-keelt arvati venestuse survele paremini vastu panevat (Hennoste 1997: 63, 1999: 88). Kuigi nn totalitaarne keelemudel valitses 1980. aastateni, hakkas 1960. ja 1970. aastatel eesti keelekorraldus muutuma käskivast suunavaks. Lisaks ilmusid 1960. aastate teisel poolel ja 1970. aastatel Uuspõllu põhjalikud tööd sekundaartarindeist, kus käsitleti ka *des*-tarindi implitsiitset tegijat. Seega võib 1960. ja 1970. aastatel toimunud muutuse, mille käigus sagesid laused, kus *des*-tarindi implitsiitne tegevussubjekt jääb implitsiitseks ka põhilauses, siduda keelekorraldustööga. Samas jääb pea muutumatuks selliste lausete osakaal, kus konverbitarindi implitsiitne tegija on põhilauses esitatud adverbial, objekti või genitiivatribuudina.

Joonis 1. Konverbitarindi implitsiitne tegevussubjekt põhilauses

4.3. Keelekorralduse mõju *des*-tarindi ja põhilause sündmuste ajaseose väljendamisele

Et 1920. aastatel soovitati *des*-tarindi minevikulise vastena kasutusele võtta mineviku partitsiibi abil moodustatud tarind ning sellega seoses soovitati vahet teha sellel, kas tarindiga väljendatud sündmus eelneb põhilause sündmusele (*nud*-, *tud*-tarind) või on sellega samaaegne (*des*-tarind), siis võib arvata, et 1) minevikuline tarind levib 1930. aastatel ja 2) koos minevikulise tarindi levikuga vähenevad ka põhilause sündmusest varasemale sündmusele viitavad *des*-konstruktsioonid.

des-tarindi ja põhilausega edasi antud sündmuste vahelisi ajasuhteid käsitledes on jäetud analüüsist välja kõik laused, mille puhul ei ole võimalik kahe sündmuse vahelist ajasuhet määrata. Sellisteks on näiteks konversatsioonilise tarindiga laused (18), kus tarind muudab põhilause teema aktiivseks, või selgitab, mille põhjal põhilausega väljendatud võib öelda. Seega ei ole kahe klausi sündmuste vahel selget ajasuhet, mistõttu ei ole relevantne määrata, kas tarindi sündmus (nime järgi otsustamine) eelneb põhilause sündmusele (eestlaseks olemisele) või on sellega samaaegne. Ühtekokku jääb analüüsist välja 85 lauset (1900-ndatest 3, 1910-ndatest 17, 1930-ndatest 8, 1950-ndatest 22, 1960-ndatest 18 ja 1970-ndatest 17 lauset).

(18) Suur enamus neist on, *nime järgi otsustades*, eestlased. (1910)

Minevikulised konverbid ilmuvad oodatult ajakirjanduskorpusesse 1930. aastatel, sagedes seejärel 1950. ja 1960. aastatel (vt tabel 5). Tuleb siiski meeles pidada, et *olles*-vormi kasutamine on minevikulistes konverbikonstruktsioonides fakultatiivne. Et analüüsimaterjal on kogutud korpusest *des*-vormi järgi, siis ei kajasta tabel 4 pelgalt *nud*-/ *tud*-partitsiipi sisaldavaid tarindeid nagu *Koju jõudnud, kontrollis Karl üle kõik nurgatagused*.

Tabel 5. Minevikuliste konverbide esinemine ajakirjanduskorpuses

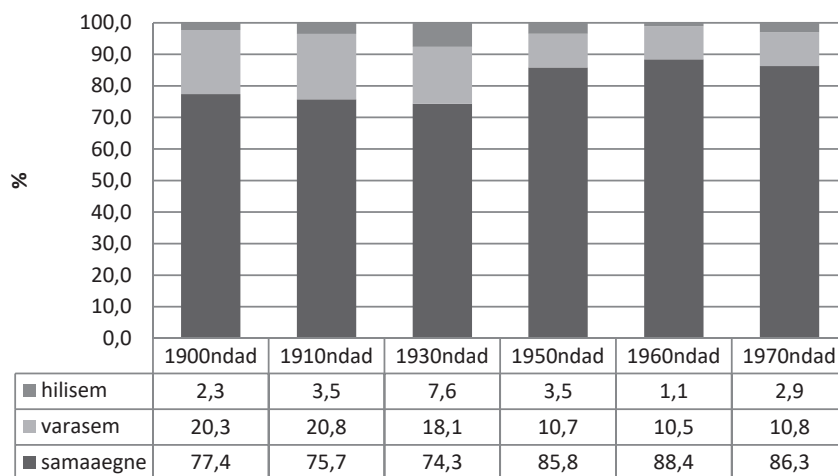
Kümnend	Minevikuliste konverbide üldsagedus	Minevikuliste konverbide esinemine 100 000 sõne kohta
1900-ndad	0	0
1910-ndad	0	0
1930-ndad	3	2,6
1950-ndad	11	4,5
1960-ndad	12	6,0
1970-ndad	4	2,4

Keelematerjalist selgub, et oodatult võib *des*-tarind väljendada nii sündmust, mis on põhilause sündmusega (kas osaliselt või täielikult) samaaegne (vastavalt 19a ja 19b), kui ka sündmust, mis eelneb (vahetult või pikema vahega) põhilause sündmusele (vastavalt 20a ja 20b, 20c). Kuid lisaks võib selle konstruktsiooniga anda edasi ka sündmust, mis põhilause sündmusele hoopis järgneb (21a, 21b).

- (19) a. *Nõukogude Naiste Komitee tööst rääkides* ütles O. Hvalebnova, et komiteel on sidemed 119 riigi progressiivsete naisteorganisatsioonidega. (1960)
 b. Meie ühiskond muutub *kommunismi poole liikudes* järjest organiseeritumaks. (1970)

- (20) a. *Võttes kõrvalolevast nõust pehmet punakaspruuni savisegu ta asetab selle keerlevale alusele, kus väledad ja osavad sõrmed voolivad endisest kujutust savitombust kauni eseme.* (1950)
- b. *Petseri jõudes napsutati raudteejaamas ja linnas ning teeäärsetes salakõrtsides, mille tagajärjel mehed purju jäid.* (1930)
- c. *Maalt linna asudes panin asjaolusid ligemalt nähes tähele, et Brokdorf intrigede abil suurwürsti pääle suurt mõju oli jõudnud awaldada.* (1900)
- (21) a. *Zoltan oli kohe müüri lõhet märganud ja ruttas Wilma juurde, tema wärisewat kätt pihku haarates.* (1900)
- b. *Pikemalt mõtlemata hüppas kunstnik aknast välja, sattudes lillepeenrale, kus väljaväänatud jalga lebama jäi.* (1960)

Klauside sündmuste vahelise ajaseose reeglid ei jõua kasutusse siiski veel 1930. aastatel (vt joonis 2). Kuigi põhilause sündmusest varasemale sündmusele viitamiseks kasutatakse *des*-konstruktsiooni mõnevõrra vähem kui 1910. aastatel, ei ole samaaegsele sündmusele viitavad konstruktsioonid sellevõrra sagedasemad. Näib, et uue konstruktsiooni keelde tulekuga on mõneks ajaks mitmekesistunud ka keeles varem olnud konstruktsiooni (*des*-tarindi) kasutus. Kuigi põhilause sündmusega võrreldes hilisemale sündmusele on *des*-konstruktsiooniga viidatud varemgi, on selline sündmustevaheline ajasuhe sagedasim just 1930. aastatel. 1950. aastaiks on keelekasutus *des*-konstruktsiooni puhul stabiliseerunud, jäädes sarnaseks ka kahel järgneval kümnendil.

Joonis 2. *des*-konverbi sündmuse ajasuhe põhilause sündmusega

Siiski ei ole selge, kas samaaegsele sündmusele viitava *des*-tarindi sagedasemaks (kuigi mitte ainuvõimalikuks) muutumine on tingitud keelekorralduse soovitudest või on selleks ajaks minevikuline (*olles*)+*nud*-tarind nii palju kodunenud, et on enda kanda võtnud osa varem *des*-tarindiga väljendatud juhtudest. Vaatluse all olevatest kümnenditest viimase, 1970. aastate materjalis viidatakse mittesamaaegsete sündmuste puhul *des*-tarindiga eeskätt põhilause sündmusele vahetult eelnevale sündmusele (22a) või pikemale protsessile, millele vahetult järgneb põhilausega väljendatu (22b).

- (22) a. Värava ees seisev mustanahaline tunnimees tõmbab end *fotoaparaa- tidega valgeid võõramaalasi märgates* uhkelt sirgu. (1970)
b. *Kõiki otseseid ja kaudseid andmeid kõrvutades* jõudsin võrdlemisi kurvale järeldusele: diplomeeritud spetsialistideks saab vaid 15-20 protsenti esimesele kursusele vastuvõetute üldarvust. (1970)

5. Järeldused ja kokkuvõte

Eksplitsiitse tegijaga *des*-konverbitarindi kasutuseletulek kinnitab Ehala uuri- muse (2013) tulemust: kunstlik keeleuuendus võetakse tarvitusse, kui seda toetab analoogia kas oma keeles või kontaktkeeles. Eesti keeles toetasid olevikulist eks- plitsiitse tegijaga *des*-konstruktsiooni keeles juba kasutusel olnud kinnistunud väljendid *X-i nähes/kuuldes*, *X-i hakates/algades*, *X-i teades/arvates*, kuna aga minevikulised eksplitsiitse tegijaga konverbitarindid, millele keeles tugi analoogia näol puudus, ei ole kasutusse jõudnud. Siiski tuleb meeles pidada, et eksplitsiitse tegijaga *des*-tarindid on võrreldes implitsiitse tegijaga tarinditega väga harvad ning nagu olen varem näidanud (vt Plado 2015a), tänapäevases eesti keeles suhteliselt piiratud; 1930. aastatel esinenud mõnevõrra suurem kirevus tarindis kadus suuresti 1950.–1960. aastateks, mil tarindi eksplitsiitseks tegevussubjektiks oli kinnistunud peamiselt abstraktsele entiteedile viitav sõna või fraas.

Samalaadselt on keelde sobitunud keeleuuenduse käigus väljapakutud mine- vikuline implitsiitse tegevussubjektiga *olles*-vormist ja partitsiibist koosnev kon- verbitarind. Selle kasutuseletulekut on tõenäoliselt toetanud keeles olemasolevad *olema*-verbi ja partitsiibi abil moodustatud täis-, enne- ja üldmineviku vormid. Kuid nagu eksplitsiitse subjektiga konverbitarindid, on ka minevikulised tarindid tüüpilistest implitsiitse subjektiga olevikulistest tarinditest tunduvalt harvemad.

Uute ning keeles juba olemasolevate keelendite funktsiooni ja kasutuse lahus- hoidmist puudutavad soovitusel ei ole aga keelekasutust samavõrra mõjutanud. Nii implitsiitse tegevussubjekti kontrollimise kui ka *des*-tarindi ja põhilause sündmuste ajasuhte osas võib märgata vaid kergeid muutusi, seega võib nende keelereeglite mõju tegelikule keelekasutusele pidada marginaalseks. *des*-tarindi ja põhilause ajasuhte puhul on keelereeglite ja keelehooldete otsene mõju äärmiselt kaheldav – et muutused jõuavad korpusesse tunduvalt hiljem kui reeglid keelekorraldusallika- tesse, siis võib arvata, et need on tingitud pigem uue, st minevikulise konverbitarindi kodunemisest. Paistab, et *des*-tarind võib küll edasi väljendada ka tarindi sünd- musele eelnevat sündmust, kuid selle kõrval on tulnud kasutusse teinegi, selgelt minevikuline konstruktsioon, mis on hakanud väljendama põhilause sündmusele pikemalt eelnevat sündmust. Seega võib öelda, et keelekorralduse mõju tegelikule keelekasutusele on üsna väike, kui kõne all on olemasolevate konstruktsioonide funktsioonide peensusteni minev eristamine.

Viidatud kirjandus

- Aavik, Johannes 1915. Lühendatud laused. – Keeleline Kuukiri, 3–4, 43–48.
- Aavik, Johannes 1924. Keeleuuenduse äärmised võimalused. Tartu: Istandik.
- Aavik, Johannes 1925. Uus, väga tarviline vorm: mineviku gerundiiv. – Keeleuuendus, 2, 10–16.
- Aavik, Johannes 1936. Eesti õigekeelsuse õpik ja grammatika. Tartu: Noor-Eesti Kirjastus.
- Ehala, Martin 2013. Keele uuendamise piirid ja analoogia. [Limits for language renewal and analogy.] – Emakeele Seltsi aastaraamat, 58 (2012), 9–29. <http://dx.doi.org/10.3176/esa58.01>
- EKG II = Erelt, Mati; Kasik, Reet; Metslang, Helle; Rajandi, Henno; Ross, Kristiina; Saari, Henn; Tael, Kaja; Vare, Silvi 1993. Eesti keele grammatika II. Süntaks. Lisa: kiri. [The Grammar of the Estonian Language II: Syntax.] Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn.
- Elisto, Elmar 1948. Keelelisi küsimusi I. Tallinn: RK Pedagoogiline Kirjastus.
- Erelt, Mati 2001. Johannes Aavik eesti lauseehituse uuendajana. [Johannes Aavik as a reformer of Estonian syntax.] – Emakeele Seltsi aastaraamat, 46 (2000), 71–87.
- Erelt, Mati 2014. Eesti keele lauseõpetus. Komplekslause. Tartu: Tartu Ülikooli eesti keele osakond.
- Erelt, Pekka 1993. Aaviku keelehooldeaastad 1925–1936. – Helgi Vihma (Koost ja toim.), Keelereform ja raamat. Tallinn: Eesti Rahvusraamatukogu, 26–30.
- Erelt, Tiiu 2002. Eesti keelekorraldus. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Haspelmath, Martin 1995. The converb as a cross-linguistically valid category. – Martin Haspelmath, Ekkehard König (Eds.), *Converbs in Cross-Linguistic Perspective: Structure and Meaning of Adverbial Verb Forms*. Berlin–New York: Mouton de Gruyter, 1–55.
- Hennoste, Tiit 1997. Eesti keele sotsioperioodid. Üldpilt. – Mati Erelt, Meeli Sedrik, Ellen Uuspõld (Toim.), *Pühendusteos Huno Rätsepale*. Tartu: Tartu Ülikool, 45–66.
- Hennoste, Tiit 1999. Eesti keele arengud: totalitaariast poliüloogiasse. [Developments of the Estonian language: from totalitary to polylogy.] – *Keel ja Kirjandus*, 2, 88–96.
- Hermann, Karl August 1884. Eesti keele grammatik. Koolide ja iseõppimise tarwis kõikidele, kes Eesti keelt õigesti ja puhtasti kõnelema ja kirjutama ning sügavamalt tundma ja uurima tahavad õppida. Tartu: Wilhelm Just.
- Hermann, Karl August 1896. Eesti keele lause-õpetus. Eesti keele grammatika teine jagu. Tartu.
- Itkonen, Esa 2001. Maailman kielten erilaisuus ja samuus. Turku: Turun yliopisto.
- Kask, Arnold 1970. Eesti kirjakeele ajaloo II. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool.
- Kure, Kristjan 1948. Eesti keele grammatika keskkooli X klassile. II vihk. Tallinn: Pedagoogiline Kirjandus.
- Loorits, Oskar 1923. Eesti keele grammatika. Tartu: Odamees.
- Mihkla, Karl; Rannut, Lehte; Riikoja, Elli; Admann, Aino 1974. Eesti keele lauseõpetuse põhijooned I. Lihtlause. Tallinn: Valgus.
- Muuk, Elmar; Tedre, Mihkel 1931. Lühike eesti keeleõpetus II. Tuletus- ja lauseõpetus. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts.
- Nedjalkov, Vladimir P. 1995. Some typological parameters of converbs. – Martin Haspelmath, Ekkehard König (Eds.), *Converbs in Cross-Linguistic Perspective: Structure and Meaning of Adverbial Verb Forms*. Berlin–New York: Mouton de Gruyter, 97–136.
- Plado, Helen 2014. Development of the Estonian conjunction *kuna* 'while; because' during the 20th century. – Laura Visapää, Jyrki Kalliokoski, Helena Sorva (Eds.), *Contexts of Subordination*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 269–286.
- Plado, Helen 2015a. The subject of the Estonian *des*-converb. – *SKY Journal of Linguistics*, 28, 313–348.

- Plado, Helen 2015b. *des-* ja *mata*-konverbi kasutusest eesti murretes. [-*des* and -*mata* converbs in Estonian dialects.] – Emakeele Seltsi aastaraamat, 60 (2014), 196–218. <http://dx.doi.org/10.3176/esa60.10>
- Põld, Harald 1922. Eesti keeleõpetus II jagu. Lauseõpetus. Tallinn: G. Pihlaka kirjastus.
- Raag, Raimo 2008. Talurahva keelest riigikeeleks. Tartu: Atlex.
- Saareste, Andrus 1936. Eesti õigekeelsuse päevaküsimustest. Johannes Aaviku “Eesti õigekeelsuse õpiku ja grammatika” ilmumise puhul. – Eesti Kirjandus, 10, 469–476.
- Tauli, Valter 1974. The theory of language planning. – Joshua A. Fishman (Ed.), *Advances in Language Planning*. The Hague: de Gruyter, 49–68.
- Uuspõld, Ellen 1966. Määrusliku *des-*, *mata-*, *nud-* (~*nuna-*) ja *tud-* (~*tuna-*) konstruktsiooni struktuur ja tähendus. – Keele modelleerimise probleeme 1. Tartu Riikliku Ülikooli toimetised 188. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, 4–196.
- Uuspõld, Ellen 1972. Agendi väljendamisest *des*-konstruktsiooniga lausetes. – Keel ja struktuur 7. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, 108–118.
- Veski, Johannes Voldemar 1913. Eesti kirjakeele edasiarendamise-teekest. – Woog I. Tallinn, 99–120.
- Vääri, Eduard 1980. Eesti keele õpik keskkoolile. Tallinn: Valgus.

Võrguviited

- Vana kirjakeele korpus. Päring 19. sajandi tekstidest. <http://www.murre.ut.ee/vakkur/Korpused/Kwic2/paring19.htm> (13.2.2017).
- Eesti kirjakeele korpus. <http://www.cl.ut.ee/korpused/baaskorpus/index.php?lang=et> (13.2.2017).

Helen Plado (Tartu Ülikool, Võro Instituut) uurimisvaldkonda kuuluvad süntaktilised konstruktsioonid eesti kirjakeeles ja murretes.
Jakobi 2, 51014 Tartu, Estonia
helen.plado@ut.ee

THE IMPACT OF LANGUAGE PLANNING ON USAGE ON THE EXAMPLE OF THE ESTONIAN *-DES* FORM FROM THE BEGINNING OF THE 20th CENTURY TO THE 1970s

Helen Plado

University of Tartu, Võro Institute

In the article, I show on the basis of the *-des* converb construction to what extent and how actual language usage has been influenced by language planning and introduced rules. As the converb construction was the subject of lively discussion among Estonian language planners in the 1910s and 1920s, when rules were established that would remain prominent until the 1960s–1970s, the study is based on corpus material from the 1900s–1970s.

Discussion arose around the issues of the semantic subject of the *-des* converb construction and the temporal relationship between the event expressed in the *-des* construction and that in the main clause. At the beginning of the 20th century, a suggestion was made to take into use a converb construction with an explicit semantic subject differing from that of the main clause. In this context a norm was established that the implicit semantic subject of the *-des* construction must be co-referential with the semantic subject of the main clause. It was also suggested to introduce a past-tense converb construction consisting of the form *olles* (with an implicit semantic subject) and a participle for this reason, it was established that the present-tense *-des* construction must express an event simultaneous to that of the main clause.

The results demonstrate that artificial language innovations are brought into use when they are supported by analogy. In Estonian, the present-tense *-des* construction with an explicit semantic subject was supported by existing fixed expressions already in use. However, it should be kept in mind that *-des* constructions with explicit semantic subjects are much less common than those with implicit semantic subjects and are more limited in scope (the explicit semantic subject is typically a word or phrase referring to an abstract entity). Similarly, the past-tense converb construction has become established in the language, although it is used significantly less often than the present-tense construction.

Recommendations regarding the separation of the function and usage of both new and existing expressions, however, have not had such a substantial impact on language usage. With regard to both the control of the implicit semantic subject and the temporal relationship between the event described in the *-des* construction and that in the main clause, only minor changes can be observed. Thus it can be concluded that the true influence of language planning on usage is quite small, at least as regards fine distinctions between the functions of existing constructions.

Keywords: language planning, language change, converb construction, Estonian